

2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİ VE TURİZM SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ

2008 GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND ITS'S EFFECTS ON THE TOURISM SECTOR

Yrd. Doç. Dr. Zafer YILDIZ*
zyildiz@sdu.edu.tr

Arş. Gör. Ayşe DURGUN**
aysedurgun@iibf.sdu.edu.tr

ÖZET

2008 yılında ABD mortgage kredileri ile patlak veren ve kısa bir süre sonra bütün dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz, Türkiye'yi de ciddi şekilde etkilemiştir. Finans sektöründe başlayan oradan reel sektöre sıçrayan krizin en önemli maliyeti ekonomik daralma ve yüksek oranlı işsizlik olmuştur. Turizm sektörü de bu krizden payına düşeni almıştır. Bu çalışmayla 2008 dünya ekonomik krizinin Türkiye turizm sektörü üzerine etkileri belirlenmeye çalışılmış ve turizm sektörünün krizden çıkışını kolaylaştıracak politika önerileri getirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Finansal Kriz, 2008 Küresel Krizi, Turizm, Türkiye

ABSTRACT

The economic crisis which broke out in 2008 by the mortgage loan of USA and affected whole world in a short time is also seriously influenced Turkey. The most important cost of the crisis that began at the financial sector and skipped to the real economy is economic shrinkage and high level unemployment. Tourism sector is also affected by this crisis. At this study the impacts of the 2008 global crisis to Turkey's tourism sector are determined and policy suggestions which facilitate to solve the crisis of tourism sector are stated.

Key world: Financial Crisis, 2008 Global Crisis, Tourism, Turkey

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

** Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

GİRİŞ

Ekonomik kriz, tüketici talebinin düşmesine bağlı olarak yatırım daralması gibi sebeplerden dolayı ortaya çıkabileceği gibi, tüketici talebinin aşırı yüksekliğine bağlı olarak yüksek oranlı ve devamlı enflasyon olarak da kendini gösterebilir. Günümüzde yaşanan ekonomik krizden kasıt ise tüketici yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan ve düşen talep karşısında üretim sürecinde daralma ve gerilemelere yola açan ekonomik dengesizliktir. Özellikle reel sektörde üretilen mal miktarı ile tüketilen mal miktarı arasında üretilen lehine gelişen mal şişkinliği ve bu malların ne iç ne de dış piyasada yeterince talep görememesi, Türkiye gibi dış açık sorunu olan ülkelere dış açıklarının ithalatta ve ihracatta ortaya çıkan düşmeler sayesinde dış açığının azalması gibi bir avantaj sağlasa da diğer taraftan düşen ihracat ve ithalata rakip endüstrilerin üretime düzeyleri, işsizlik ve ekonomik büyüme rakamlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Merkez Bankası ise, bu talep yetersizliğini gidermek amacıyla para kurulu toplantılarında faizleri düzenli bir şekilde düşürerek talepte bir canlanma sağlamayı hedeflemiştir. Ancak faizlerde ortaya çıkan düşmeler bir taraftan iç talepte hareketlenme sağlarken diğer taraftan Türk parasına olan güveni arttırmış ve döviz karşısında TL revalüe olmuştur. Bu durum ise ekonominin tüm parametrelerini etkilediği gibi turizm sektörünü ve turizm gelirlerini de etkilemiştir. Turizm aktiviteleri sonucu elde edilen gelirler tıpkı ülkenin ihracat gelirine benzemektedir. İhracatta ülke mal ve hizmet ihracı karşılığı döviz geliri elde eder. Turizmde ise ülkeye gelen turist ülke içinde satın aldığı mal ve hizmetlere yaptığı ödemeler ile ülkeye döviz girişi sağlar. Ancak nasıl ihracat geliri üzerinde etkili olan temel unsur döviz kurları ise turizm gelirlerini belirleyen temel unsurlardan biri de kişisel gelir ve bu gelirin turistik seyahatin yapıldığı ülke parası karşılığıdır. TL'nin revalüasyonu döviz cinsinde ihracat mallarını nasıl pahalı, ithalat mallarını ucuz hale getiriyorsa turistik aktiviteleri de aynı kanalla etkilemektedir. Yani Türkiye'ye gelen turistin harcadığı döviz miktarı cinsinden alabildiği mal ve hizmet miktarı azalmakta bu da turizm sektörünün gelirlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

1. KÜRESELLEŞME ve 2008 EKONOMİK KRİZİ

Küreselleşme, politik, ekonomik, teknik ve toplumsal alanlarda yaşanan büyük değişimlerin sonucudur. Küreselleşmenin, ekonomik, politik ve sosyal süreçleri niteliksel boyutunu oluştururken, niceliksel boyutunu ise, sermaye akımları, ticaret, yatırımlar ve insanların ülkeler arasındaki dolaşımının sağlanması oluşturmaktadır (Toprak, 2001: 8-9). Bu açılarından bakıldığında küreselleşme, ülke sınırlarının ekonomik açıdan taşıdığı önemi azaltmaktadır (Doğan, 2009:18). Dünyada yaşanan küreselleşme sadece sosyal boyutta değil ekonomik boyutta da görülmektedir. Ekonomik küreselleşme süreci, yeni iletişim teknolojilerinin ekonomik hayatta kullanılmaya başlamasıyla, uzak mekanların birbirleriyle entegre edilerek, ekonomik aktivitelerin küresel boyut kazanması; üretim- tüketim faaliyetlerinin zaman ve mekan faktörünü ortadan kaldırması veya önemsizleştirme başlanması olarak tanımlanmaktadır (Büyükbay, 2006:14).

Ekonomide küreselleşmenin en yoğun biçimde geliştiği alan ise finansal küreselleşmedir. Ekonomik küreleşmeyle birlikte, ekonominin dışa açıklığının yükselmesine paralel olarak dış yansıma ve krizlerden etkilenme olasılığı da artmıştır (Gerni vd.,2006:295). Küreselleşmenin kriz biçiminde en fazla etkisini gösterdiği sektörlerin başında turizm gelmektedir. Çünkü turizmin ve küreselleşmenin, uluslararası boyutları nedeniyle, medyanın da tetiklemeyle krizleri kolayca taşıyıcı etkisi bulunmaktadır (Küçükaltan, 2008). Ekonomik anlamda kriz, mal, hizmet, üretim faktörü ve para-döviz piyasalarında fiyat veya miktarlarda tolere edilebilir bir değişme sınırının ötesinde oluşan şiddetli dalgalanmayı ifade etmektedir (Aziz vd., 2000:5; Kibritçioğlu, 2001:175). Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte özellikle büyük ekonomilerde ortaya çıkan ekonomik krizlerin bulaşıcılığı son derece yüksek düzeyde gerçekleşmeye başlamıştır.

Bunun en son örneği ise 2007 yılında ABD’de mortgage kredileri krizi olarak başlayan ve benzer nedenlerle İngiltere’ye sıçrayan ekonomik kriz 2008 yılının ikinci çeyreğinde küresel kriz haline dönüşmüştür (Eğilmez, 2009: 53). Finans sektörü, "finans" eden ekonomi kesimiye, "reel sektör" de finans sektörü tarafından finanse edilen bir diğer ekonomik kesim olmaktadır. Eğer "reel sektör" sanayi, ticaret, hizmetler gibi sektörler ise, finans sektörü, bu sektörlerin gereksinme duyduğu her türlü para ve paraması şeyleri temin eden kesimdir. Dolayısıyla finans sektöründe ortaya çıkacak "ani ve beklenmedik" bir durum (birinci tanıma uygun "kriz"), her şeyden önce bu sektörün para ve paraması şeyleri temin edemez hale gelmesi demektir. Açıktır ki, böyle bir durum, doğrudan "reel sektör" denilen sektörleri etkiler. Diğer bir ifadeyle ekonomilerde tasarrufların tutulduğu sektör finans sektörü, bunların yatırıma dolayısıyla üretimi dönüştüğü sektör ise reel sektördür. Dolayısıyla finans sektöründe ortaya çıkacak bir daralma durumunda yatırım kaynaklarının daralması anlamına geleceği için üretim yavaşlaması kaçınılmazdır. Bu nedenden dolayıdır ki, küresel kriz üretim, tüketim ve finans alanlarında ortaya çıkan sıkıntılar nedeniyle birbirini besleyerek bir kısır döngüye dönüşmektedir.

2007 yılının Haziran ayında başlayan küresel mali kriz, 2008 yılının son çeyreğinden sonra çok hızlı ve yıkıcı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Krizin çıkış noktası ABD konut piyasasıdır. ABD Başkanı Bush iktidara geldiğinde bütçesi 100 milyar dolar üzerinde fazla veren ve sürekli büyüyen bir ekonomi devraldı ve ekonomiyi daha fazla ısıtmak amacıyla, hızla bütçe açığı verecek uygulamalara yöneldi. Unutulmamalıdır ki bütçe açığı ekonomide talebin hızla canlanmasına sebep olan bir ekonomi politikasıdır. Bu canlanmanın sağlanması için öncelikle tüm vergilerde indirim gidildi bu indirim hem kurumların hem de kişilerin harcanabilir reel gelirlerinin artmasına neden oldu. Bu çerçevede transfer harcamaları olarak da nitelendirilen çocuk yardımları arttırıldı ve veraset vergisi kaldırıldı. İzlenen bu politikalar bir yandan vergi gelirlerinin dolayısıyla bütçe gelirlerini azalmasına diğer yandan ise yavaş yavaş bütçe açığının ortaya çıkmasına neden oldu. Son olarak terör bahane edilerek Irak’a yapılan “demokrasi

götürme” harekâtı, savunma harcamalarındaki artış sebebiyle daha ilk yıl 150 milyar dolar civarına ulaşan dış açığı her yıl arttırarak, 800 milyar dolar seviyelerine yükseltmesine sebep oldu. Bunun yanında ABD Merkez Bankası FED %6,5 olan faizleri hızla iki yıl içinde %1 seviyesine çekerek piyasalarda likidite bolluğu yaşanmasına neden olan bir para politikası izlemeye başladı (Yıldız, 2009:36). Bir yandan ABD başkanı Bush’un “fakirleri ev sahibi yapma projesi” diğer yandan FED’in faiz oranlarını bu dönemde düşürmesi sonucu kontrolsüzce verilen mortgage kredileri (prime ve sub-prime krediler) ile konuta olan talep artışı, arzın talebi karşılayamaması sonucunda fiyatlarının da artmasına neden olmuştur. Konut fiyatlarındaki aşırı şişme sonucu oluşan balonlar, geri dönmeyen banka kredileri neticesinde krizi tetiklemiştir. Bütün balonlar güçlü bir büyüme ile yatırım fırsatlarını kolaylaştırarak başlamaktadır (Biggs, 2006:256). Varlık fiyatlarının düşmesi finansal kuruluşların sermayelerini eritmiş ve büyük hasara uğramalarına neden olmuştur (Toğan, 2009, 7). Ayrıca bu krizi diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerinden biriside türev ürünlerin çok fazla sayıda olmasıdır. Sermaye hareketlerinin serbestliği finans piyasalarındaki türev araçların sayısında ve hacminde artışa neden olmuş bunun neticesinde konut piyasalarında ortaya çıkan bu krizin diğer sektörlere bulaşmasına ve krizin derinleşmesinin yolunu açmıştır.

ABD’deki kriz finans sektöründe başlamış ve bu sektördeki kuruluşlar önce birbirlerine, sonra da reel kesime ve tüketicilere olan kredileri kesmeye başlamışlardır. Ekonomideki kötü gidiş tüketicilerin harcamalarını azaltmasına yol açmış tüketim, yani talep düşünce üretim de ister istemez sınırlandırılmış ve sonuçta yatırımlar düşmüştür. Üretim ve yatırım düşüşü sonucunda istihdam sorunu yaşanmış ve çalışanların bir bölümü işlerinden çıkarılmak zorunda kalmıştır. Çalışan yani ücret alan insan sayısı azaldıkça talepte azalmış ve tüketim daha fazla düşmüştür. Özetlersek talep azaldıkça üretim ve yatırım, üretim ve yatırım azaldıkça istihdam, istihdam azaldıkça talep azalmış ve ekonomi tam anlamıyla bir kısır döngü içine girilmiştir. Bu durum da tüm sektörler üzerinde krizin etkilerini hızlandırmıştır.

Küresel krizin nedenleri incelendiğinde, şirket yönetimlerinin başarısızlığı, aşırı kaldıraçlama, deregülasyon ve ahlaki zafiyet ortaya çıkmaktadır (Aydoğdu, 2009: 32). Bununla birlikte krizin başlangıcının 2001-2002 yıllarında başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerde uygulanan düşük faiz politikalarına dayandığı düşünülmektedir (Sönmez, 2009: 83). Krizin nedenleri aynı zamanda, finansal piyasalardaki şişkinlik, düşük tasarruf eğilimi ve mal piyasalarında arz fazlalığı olarak görülmektedir. Yaşanan aşırı arz sonrasında talep daralması gözlenmiştir. Bu kriz finansal kriz özellikleri göstermesine rağmen, yaşanan talep daralmasından dolayı aynı zamanda bir reel sektör krizi olarak ta görülmektedir (Çolak, 2009: 51). Nitekim günümüzde finansal bir krizin reel alanda bir krize yol açma ihtimali önceki dönemlere göre daha yüksektir (Akman, 199: 22). IMF’nin 2009 yılı nisan ayı dünya ekonomik görünümü raporunda, dünya ekonomisinin 2009 yılında %1.3 oranında daralacak, Japonya, Euro bölgesi ve ABD’nin GSYİH’ları ise sırasıyla % 6.2, 4.2, ve 2.8 oranlarında küçüleceği öngörülmüştür. Ayrıca

dünya dış ticaretinin %11 oranında, gelişmiş ülke ithalatı ise %12.1 oranında azalacağını ifade etmiştir. Bu oranlara bakarak ve 2009 Mayıs ayı itibariyle küresel krizin henüz dip noktasına ulaşmadığı dikkate alınır, 1929 bunalımından sonra dünya ekonomisinin en uzun daralmasını yaşadığını söyleyebiliriz.

Küresel finans piyasalarında ortaya çıkan kriz, Türkiye ekonomisini de ciddi boyutlarda etkilemiştir. Nitekim krizin, Türkiye gibi rekabet gücü düşük, ithal girdiye dayalı bir üretim yapısı ve büyük döviz açığı veren ülkeleri etkilemesi kaçınılmazdır (Uzunoğlu, 2009:83). 2005 yılından sonra düşmeye başlayan büyüme hızı, 2008 yılının son çeyreğinde %-6.2 oranında küçülmüştür. Türkiye ekonomisi üretim, istihdamdaki azalmalar ve işsizlik oranlarındaki artışla krizden en fazla etkilenen ülkelerin arasındadır (Aydoğuş, 2009:26) . Bu etkilerin özellikle 2008 yılının dördüncü çeyreğinden sonra hissedildiğini görmekteyiz. Bu dönemde dış ticaret önemli oranlarda azalırken, düşen faizlere bağlı olarak yabancı sermaye girişi de azalmış, GSMH'daki düşüşe bağlı olarak işsizlik oranı artmıştır (Toğan, 2009, 11). 2009 yılına ait açıklanan işsizlik oranının % 16.1 olması da krizin etkilerinin yansıması olarak görülmektedir. Krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini incelendiğinde toplam yatırım harcamalarının da azaldığını görebilmekteyiz. 2008 yılının son çeyreğinde kamu yatırım harcamaları yıllık %13.1 oranında artmasına karşın özel sektör yatırım harcamaları yıllık %7.3 oranında azalmıştır. Bu nedenle yatırım harcamalarının büyümeye katkısı 2007 yılına göre 2008 yılında 2.6 puan azalmıştır (Aydoğuş, 2009: 46).

2008 yılı öncesinde dünyada oluşan likidite bolluğu özel sektörün döviz ile borçlanmalarına yol açmıştır. Bu durum Türkiye içinde geçerlidir. TCMB verilerine göre 2008 yılı Aralık ayı sonu itibariyle özel sektörün uzun vadeli dış borcu 139,7 milyar dolar iken, bankacılık harici diğer özel sektörün vadesine 1 yıl veya daha az kalmış dış borcunun toplamı ise 39,3 milyar dolardır. Bu rakamlardan da anlaşılacağı gibi firmalar krize hem yüksek miktarda dış borçla, hem de vadesi yakın ödeme yükümlülükleriyle yakalanmışlardır. Ancak firmaların içinde buldukları sektörlerin genel yapısı da bu etkilenmeleri farklı hale getirecektir (Sönmezler ve Gündüz, 2009: 140). Ülkelerin ekonomik yapılarının kırılma olması, ülkede yaşanacak bir krizin hem daha uzun sürmesine hem de daha derin etkilere sebep olmasına yol açmaktadır (Stiglitz, 1993:12-13). Bunun yanında kriz dönemlerinde ülkelerin yaşadıkları zorluklar, yenilikleri özendirici unsurları da beraberinde getirerek krizi bir fırsata çevirme olanağı da sunabilmektedir. Zira kriz dönemleri aynı zamanda fırsatları da içerisinde barındıran dönemlerdir. Buna en güzel örnek kriz kelimesinin Çince de korku ve fırsat anlamına gelmesidir (Unay, 2001:12).

Küresel kriz, dışa açık ülkelerin hepsini etkileme özelliğine sahip görünmektedir. Bu durum aşağıdaki tablodan daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Tablo 1'de ABD, AB ve Gelişmekte olan ülkelerin 2006–2009

yıllarındaki büyüme rakamları gösterilmektedir. 2009 yılına ait rakamlar ise tahmini rakamlardır.

Tablo 1: Ülkelerin Büyüme Oranları, Enflasyon Değerleri

Yüzde Değişimler	2006	2007	2008RT	2009RT
Dünya Büyümesi	5.1	5.0	3.7	2.2
ABD	2.8	2.0	1.4	(0.7)
AVRO Bölgesi	2.8	2.6	1.2	(0.5)
Japonya	2.4	2.1	0.5	(0.2)
GYÜ'ler	7.9	8.0	6.6	5.1
Dünya Ticaret Hacmi	9.4	7.2	4.6	2.1
Gelişmiş Dünyada Enflasyon	2.4	2.2	3.6	1.4
GYÜ'lerde Enflasyon	54.	6.4	9.2	7.1

Kaynak:(UNWTO) Dünya Turizm Örgütü ve (WTO) dünya ticaret örgütü verilerden derlenerek hazırlanmıştır.

Tablodan da anlaşılacağı üzere 2008 yılı itibariyle genel olarak dünya ekonomisi küçülmüştür. Özele inildiğinde ise, ABD'nin, Avro Bölgesindeki ülkelerin, Japonya'nın ve Gelişmekte Olan Ülke ekonomilerinin de krizden etkilendikleri 2008 yılı büyüme oranları rakamlarından anlaşılmaktadır. Ülke ekonomilerinin küçülmesi, dış ticaret hadlerinin de sınırlandırılmasına yol açmış ve dünya ticaret hacminin düşmesine neden olmuştur. Dünya ticaret hacmi 2006'da % 9.4 olmasına karşın bu rakam 2008 yılında % 4.6'ya gerilemiş, 2009 yılında ise %2.1'e düşeceği tahmin edilmektedir. Küresel krizin aynı zamanda enflasyonu da tetiklediği yine yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır.

2. TURİZM SEKTÖRÜ

İçinde bulunduğumuz yüzyılda turizm her geçen gün hızla değişen, kendini yenileyen ve tüm dünyada sürekli gelişme gösteren bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya turizm örgütünün öngörülerine göre, önümüzdeki 20 yıl içerisinde turizm sektörü, en hızlı büyüyecek ve gelişmesini devam ettirecek olan sektör olarak kabul edilmektedir. Dünya genelinde turizm pastasının 2010 yılı itibariyle yaklaşık 1 trilyon \$, 2020 yılı itibariyle ise yaklaşık 2 trilyon \$ olacağı tahmin edilmektedir. Turizm arz ve talebi çağdaş ekonomilerin kolaylıkla reddedemeyeceği bir pazar halini almış bulunmaktadır. Sağlıklı ekonomilerin öncelikli kaynakları arasında olmasa da turizm gelirleri ülke ekonomileri için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Özellikle Türkiye gibi turistik ürün arzı konusunda zengin sayılabilecek gelişmekte olan ülkeler için turizm göz ardı edilemeyecek bir gelir kalemidir. Diğer taraftan turizm sektörü, sadece kendi etki alanındaki büyük ekonomik getirisiyle değil, sosyo-kültürel değişimi sürüklemesi, ekonomik refahın geniş halk kitlelerine yayılması, tek başına bir sektör olarak ülke genelinde dengeli kalkınmaya olan katkısı, diğer sektörlerle olan etkileşimi ve ülkeyi tanıtmak için öncü bir sektör olarak kabul görmeye başlamıştır.

Uluslar arası turizm gelirlerinden Türkiye'nin aldığı pay, 1980 yılında 102 milyar \$ olan toplam uluslararası turizm gelirleri içinde Türkiye'nin payı 326 milyon \$ olmuştur. Türkiye'nin turizm gelirleri 1999 yılında 5.193 milyon \$ dan, 2004 yılında 15.887 milyon \$'a yükselmiştir. 2008 yılında ise Türkiye için turizm geliri 21.910 milyon \$'a ulaşmıştır. Türkiye uzun vadeli bir turizm stratejisine sahiptir ve bu stratejinin ana hedefi 2023 yılında dünyanın en çok turist çeken ve en fazla turizm geliri elde eden ilk 5 ülkesinden biri olmaktır.

Kalkınma stratejisi için bazı iktisatçılar imalat ürünlerinin ihracatının en iyi yol olduğunu savunmaktadırlar. Fakat şu gözden kaçırılmamalıdır ki, söz konusu strateji bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirir. Şöyle ki; (Öztürk ve Aslanoğlu, 1998:280-281)

- Az gelişmiş ülkelerin kullandığı teknolojinin yapısı itibariyle ürünlerin başlangıç maliyeti yüksek olacak ve böylece ürünlerin dış pazardaki rekabet şansı azalacaktır.
- İmalat ürünlerinin yurt dışı pazarlarda özendirilmesi ve satışı pazarlama uzmanlığı ister ki, bu da az gelişmiş ülkelerin şanssız olduğu bir konudur.
- Uluslar arası ticarete bulunan önemli ticaret işlem engelleri vardır ki onları başarmak kolay olmamaktadır.

Turizm sektörü sayılan bu üç engelden sadece ikinci engel ile yüz yüzedir. Ayrıca turizm sektörünün gerisel bağlantısının çokluğu ve çarpan etkisine sahip olması, ulusal olsun bölgesel olsun kalkınmada turizmin etkinliğini daha belirgin hale getirmektedir. Buradan turizmin tek başına ülke ekonomisini kalkındırmaya yetecek bir sektör olduğu anlamı çıkmamalıdır. Turizm ulusal ve bölgesel anlamda kalkınmanın sağlanmasına ciddi kaynak desteği sağlayabilecek bir sektördür ve bu anlamda değerlendirilmelidir.

Turizmin ekonomik kalkınma açısından anlamını ve önemini arttıran bir konuda turizm hareketinin başlatılması ve geliştirilmesi için gerekli ortamın hemen hemen hiçbir karmaşık teknolojiye ihtiyaç duymamasıdır. Turizm, hammadde ve teknolojik bakımdan dışa bağımlı olmayan bir endüstridir. Büyük ölçüde insan emeğine dayalı bir hizmet sektörü olduğu için işsizliğin yoğun olduğu ülkelerde ve bölgelerde büyük bir önem taşımaktadır.

3. 2008 KÜRESEL KRİZİ ve TURİZM SEKTÖRÜ

Turizmde kriz; turizmle ilgili işletmelerin olağan faaliyetlerini tehdit eden, turistik bölgenin güvenli olmadığı izlenimi yaratan, turistleri yörenin turistik çekicilikleri ve rahatlığı konusunda olumsuz etkileyen ve bölgeye yönelik turizm talebinin ve harcamalarının azalması nedeniyle yöresel turizm işletmelerinin faaliyetlerini yerine getirememeleri ya da varlıklarını devam ettirememeleri, bölgesel ekonomik ve turizm talebinin azalmasına neden olan olaylar şeklinde tanımlanmaktadır (Sönmez ve diğerleri, 1994:2). Krizler, turizm gibi talep esnekliği büyük sektörlerde daha etkili olmaktadır. Talebin esnek oluşu, turizmi krizlerin olumsuz yansımalarının en fazla etkilediği sektörlerden birisi haline dönüştürmüştür. Turizm sektörü kendi içinde

krizler yaşadığı gibi diğer makro krizlerden de etkilenmekte ve bu alanda faaliyet gösteren turizm işletmelerini yönetim açısından zor duruma düşürebilmektedirler (Koroğlu, 2004:71). Ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklardan çok çabuk ve önemli düzeyde etkilenen turizm sektörünü, 1986 yılında yaşanan Çernobil kazası, 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı, 1999'da ki siyasi istikrarsızlıklar, Asya krizi, terör sorunları, 2006 yılında, terörist saldırılar, Kuş Gribi, Danimarka'da gerçekleşen karikatür krizi, İsrail-Lübnan krizi, Irak'taki durumun dengesizliği, 2006 Dünya Kupası'nın Almanya'da yapılması, İtalya, Yunanistan, İspanya, Portekiz gibi ülkelerin turist gelişlerinde %4-12 arası bir artış yaşamaları gibi sebeplerden dolayı yaşadığı kriz, enflasyon, yüksek faizli krediler nedeniyle turizm sektöründe maliyetlerin artması, Türkiye'ye turist gönderen ülkelerin iç dinamiğinden kaynaklanan ekonomik ve politik olumsuzluklar ve rakip ülkelerin anti-propagandaları gibi durumlar turizm sektörünü olumsuz olarak etkileyen iç ve dış faktörler olarak gösterilebilir (Egeli, 1997:114).

Literatür incelemesi yapıldığında turizm ve kriz üzerine çalışmalar bulmak mümkündür. Örneğin; Blake ve Sinclar (2003), Okumuş, Altınay ve Araslı (2003), Koroğlu (2004), Aymankey (2001), Öztürk ve Türkmen (2005 ve 2006) bu çalışmalardan sadece birkaçıdır. Fakat bu çalışmalar sektörün kriz dönemlerinde nasıl yönetilmesi gerekliliği üzerine yapılan çalışmalardır. Koroğlu'nun (2004) çalışmasında en çok kriz yaşamalarına sebep olan faktörün ekonomik faktörler olduğu ve böyle dönemlerde müşteriye cazip teklifler ve farklı tatil alternatifleri ile yaklaşıldığını belirtmiştir. Kriz dönemlerinde turizm sektörünün nasıl ve yönde etkileneceğini bilebilmek için turizm arzı ve talebi kavramlarını bilmek gereklidir. Turizm arzı, "bir ülkenin ya da bölgenin turistlere sunduğu turizm potansiyellerinin tümüdür". Turizm arzı bir bölgedeki turistik mekanlarla birlikte otelleri de içermektedir. Turizm talebi ise, "gezi yapma arzusunda olan ve bu arzusunu gerçekleştirebilecek kadar gelire sahip olan insanların miktarına denilmektedir" (Acuner, 2006:14). Turizm talebi kişilerin zevk ve tercihlerine, gelirlerine, turistik mal ve hizmetlerin fiyatlarına, destinasyonun uzaklığına, bölgeye olan ulaşım ve başka kültürel faaliyetlerle ikame edilebilirliğine bağlıdır (İçöz ve Kozak, 2000:96-130).

Öncelikle turizm arzı açısından 2008 krizini ele aldığımızda olumludan çok olumsuz etkilerinin görülebileceği açıktır. Dünyada enflasyon oranlarının yükselmesi, likiditenin daralması, gıda ve konaklama masraflarının artması gibi faktörler, turizm sektörüne darbe vurabilecek önemli etkenlerin başında gelmektedir. Oluşan kriz ortamı ve belirsizlikler yeni yatırımların önünü kesmektedir. Kriz dönemlerinde duraklayan iç pazar, gerileyen dış talep ve yüksek faiz koşulları yatırımcıların, yatırım kararlarını ertelemesine neden olmaktadır. Bu bağlamda mikro bazda, turist de gelirinin düşeceğini varsayarak tatil planlarını iptal edecek veya erteleyecektir. Bu da krizden ilk başta kitlesel turizmin etkileneceğini göstermektedir. Böyle bir ortamda var olan turizm arz kaynaklarının değerlendirilmesi bir yana, yenilerinin yapılması sıkıntılı bir süreç oluşturmaktadır. Bankaların kredi imkanlarını sınırlandırması veya finansman maliyetlerini yükseltmesi, turizmcinin yeni

yatırımlara yönelmesini zorlaştırmıştır (Demir, 2008). Krizden etkilenen girişimciler yeni oteller ve konaklama tesisleri kuramayacakları gibi var olan tesislere de yeni eklemeler yapmakta zorlanacaklardır. Bu dönemde ellerinde bulunan kaynaklarını en etkin ve verimli şekilde kullanma yöntemleri arayacaklardır.

Turizm talebi açısından 2008 küresel krizini değerlendirdiğimizde ise hem olumlu hem de olumsuz şartlarla karşılaşabiliriz. Turizm talebini etkileyen faktörleri göz önüne aldığımızda bu durum daha fazla netlik kazanacaktır. Öncelikle kriz dönemlerinde kişilerin harcanabilir gelirlerinde düşüş olacağı için turizm talebinde azalma yaşanacaktır. Turizm faaliyetleri kişilerin gelirleri ile doğru orantılıdır. Gelirler düştükçe turizm faaliyetleri 2. plana atılabilir. Bununla birlikte gelirleri düşse bile turizm faaliyetleri için bütçe ayırmış kişiler bulunabilir. Bu kişilerde gelirlerine orantılı olarak daha uygun fiyatlı destinasyon merkezlerini tercih edeceklerdir. Fiyatı pahalı olan turizm merkezleri bu dönemlerde tercih sebebi olmayacaklardır. Böyle durumda yabancı turistler pahalı AB ülkelerinde tatil yapmak yerine görece daha ucuz olan deniz-kum-güneş tatili yapabilecekleri Akdeniz ülkelerini tercih edebilirler. Böyle bir durum da Türkiye'ye öncelik kazandırabilir. Bununla birlikte ulaşımı kolay olan daha yakın turizm merkezleri kriz dönemlerinde daha çok tercih edilen yerler olabilirler. Ulaşım maliyetleri ve yol masrafları tatil bütçesinde önemi yer tutabileceğinden dolayı tatil yapılacak yerlerin yakınlığı da önem arz etmektedir. Bu nedenle kişiler yurt içi seyahatlere yöneleceklerdir.

Dünya turizm örgütünün (UNWTO) açıklamalarına göre, Dünyada 2008'de, 2007 yılına göre % 2'lik artışla 16 milyon daha fazla kişinin seyahat etmiş ve toplam seyahat eden insan sayısının 924 milyon kişi olmuştur. Buna rağmen küresel ekonomik krizin başlamasından bu yana turizm sektöründe ciddi anlamda düşüş yaşandığını, 2008 yılının ocak-haziran döneminde turist sayısının % 5 artmasına rağmen, yılın diğer yarısında bu artışın sadece % 1 olduğu açıklanmıştır. UNWTO'nun açıklamalarına göre kriz dönemindeki turizm artışlarından nasibini alan bölgelerin başında %11 artışla Orta Doğu gelmektedir. Bununla beraber Afrika'da % 5, Amerika'da % 4 artış yaşanmasına rağmen, Avrupa ve Asya'da özellikle yılın ikinci yarısında % 3'lük düşüş olduğu açıklanmıştır.

Teşvike bağlanan turizm sektörü yatırımlarında geçen yılın aynı dönemine göre nominal bazda % 3'lük bir gerileme yaşanmıştır. Böylece, turizm yatırımlarının toplamda 2007'nin ilk yedi ayında % 5.8 olan payı da 2008'de % 5.6'ya gerilemiştir. Hazine verilerine göre, 2007'nin ilk 7 ayında turizm toplam tutarı 1 milyar 24 milyon TL olan 94 proje için teşvik belgesi almışlardır. 2008 yılının aynı dönemine ise proje sayısı 86'ya, yatırım tutarı da 992.8 milyon TL'ye düşmüştür. Bu da bir yıl içerisinde yatırımlarda % 3'lük bir düşüş meydana geldiğini ortaya koymaktadır (Demir, 2008).

Küresel krizin turizm üzerindeki etkilerini görebilmek için turizm istatistiklerinin de incelenmesi gereklidir. Aşağıdaki tabloda 2000–2008 yılları arasında turizm geliri, turizm gideri, turizm gelirlerin GSMH içindeki payı, turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı ve turizm giderlerinin ithalat giderlerine oranları gösterilmiştir.

Tablo 2: Türkiye Turizm geliri, gideri, ithalat ve ihracata oranları.

	Turizm Geliri Milyon \$	Turizm Gideri Milyon \$	Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı (%)	Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı (%)	Turizm Giderlerinin İthalat Giderlerine Oranı (%)
2000	7636,0	1711,0	2,9	27.5	3.1
2001	10067,1	1738,0	5.1	32.1	4.1
2002	11900,9	1880,0	5.2	33.9	3.7
2003	13203,1	2113,3	4.3	28.2	3.1
2004	15887,6	2524,0	4.1	25.1	2.6
2005	18153,5	2870,4	3.8	24.7	2.5
2006	16850,9	2742,3	3.2	19.7	2.0
2007	18487,0	3259,6	2.8	17.2	2.0
2008	21950,8	3506,4	3.0	16.6	1.7

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı istatistiklerinden derlenmiştir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı 2001 ve 2002 yıllarında % 5 civarlarında olmasına rağmen bu oran giderek azalmış ve 2008 yılında %3.0 olmuştur. Turizm gelirleri yıllar itibari ile artış göstermesine rağmen ihracat gelirlerinin içindeki payı azalmıştır. 2000’li yılların başında %30 civarlarında olmasına karşın, bu oran 2008’de %16 oranına gerilemiştir. Yıllar itibariyle azalan bir diğer oran ise turizm giderlerinin ithalat giderlerine oranıdır. 2000 yılında %3.1 olan bu oran 2008 yılında %1.7’ye gerilemiştir.

Bir başka turizm istatistiği de Türkiye’de ikamet eden vatandaşlar ile ziyaretçi turistlerin ortalama harcamalarını gösteren grafikdir. Turizm bakanlığının açıkladığı oranlara göre hem Türkiye’de ikamet edenlerin hem de yurt dışından gelen turistlerin harcamaları 2005 yılından itibaren düşüşe geçmiştir. 2008 yılında hafif bir artış yaşanmasına rağmen harcamalar 90’lı yılların sonundaki seviyesine ulaşamamıştır.

Tablo 3: Türkiye’ye gelen Yabancı turist sayısı ve harcamaları

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Yabancı turist sayısı (Bin kişi)	10.427	11.619	13.257	14.030	17.517	21.123	19.819	23.341	26.337

Yabancı turist harcaması (Milyon dolar)	7.636	8090	8481	9676	12125	13929	12554	13990	16761
--	-------	------	------	------	-------	-------	-------	-------	-------

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı istatistiklerinden derlenmiştir

Yukarıdaki açıklamalardan ve sayısal rakamlardan anlaşıldığı üzere, ülkeye giriş yapan turist sayısı düzenli olarak artış göstermiştir. 2008 yılında bir önceki yıla göre azda olsa turist sayısında artış olmuştur. Krizin etkilerinin 2009 yılı verileri açıklandığında daha net görüleceği düşünülmektedir. Ülkeye giriş yapan turist sayısından ziyade çok gelir getiren üst segmentlere odaklanmış turisti ülkeye çekmek önem kazanmıştır. Zira turistin çok gelmesi gelirin de artacağı anlamına gelmemektedir.

Tablo 4: Ziyaretçi Başına Ortalama Gelir

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ziyaretçi Ortalama Harcaması	782	810	784	752	728	679	708
Vatandaş Ortalama Harcaması	699	618	656	695	974	657	717

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı (5.11.2009)

Tablo 4'ten görüldüğü üzere 2002 yılı yabancı turistin ortalama harcaması 782 dolar iken 2008 yılında bu rakam 708 dolara gerilemiştir. Bu gerilemenin yaşanmasında dünya ekonomisinin küçülmesine bağlı olarak ortaya çıkan gelir düşüşleri önemli rol oynamaktadır. Ancak krizden çıkıldıktan sonraki dönemler için yabancı turist başına harcama miktarını artırılması gerekliliği üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Zira kitle turizminde gelen turist sayısı çok gibi görünse de kişi başına harcama düşük olunca turizm gelirleri istenen düzeyde artmamaktadır.

SONUÇ

Küresel bir kriz olarak nitelendirilen bu darboğazın temel nedenleri; ABD merkezli olarak başlayan mortgage kredilerinin yapısının bozulması, faiz yapısının uyumsuzlaşması, gevşek para politikasının uygulanması, konut fiyatlarındaki balon artışlar, menkul kıymetlerin fonlanmasında yaşanan sıkışıklık, "kredi türev piyasalarının" genişlemesi ve kredi derecelendirme sürecindeki sorunlar olarak özetlenebilir. 2008 ekonomik krizi olarak literatüre geçen ve 1929 dünya ekonomik bunalımından beri yaşanan en yıkıcı kriz olma özelliğine sahip olan bu ekonomik kriz döneminde en büyük darbeyi reel sektör almış ve bir yandan istihdam daralması yaşanırken diğer yandan bu daralmadan kaynaklanan gelir düşüşleri, uluslar arası turizm hareketine katılan insan sayısını da ciddi şekilde etkilemiştir. Türkiye'de bu

krizin etkilerinden reel sektörde payını almış, işsizlik oranları hızla artmış, tüketim talebi daralmış ve likidite sıkıntısı yaşanması mali sektörü daha da sorunlu hale getirmiştir. Reel sektörün kaynaklarının finans sektöründen geçtiği düşünüldüğünde hem reel sektör hem de finans sektörü krizin etkisini artması konusunda adeta yarışa girmişler ve birbirlerini destekler hale gelmişlerdir. Küresel krizin ekonomilerde oluşturduğu yavaşlamadan kurtulabilmesi için mali ve parasal tedbirlerin uyum içerisinde uygulanması gereklidir. Bu aşamada uygulanacak çalışmaların çok kapsamlı ve harcanacak her bir liranın, daha büyük bir harcama yaratacağı, üretim ve istihdam olanakları sağlayacağı, birçok alt sektörlerle ilişki içinde olan sektörleri kapsayan projeler olması gereklidir. Şöyle ki, çoğaltan etkisi en yüksek olan sektörlerde yapılacak kamu harcamaları, ekonomiyi hem kısa zamanda canlanmasına yardımcı olur hem de uzun vadede kapasite artışı oluşturabilir. Bu açıdan bakıldığında turizm sektörüne yapılan yatırımların kriz dönemlerinde faydalı olabileceği görülmektedir. Turizm işletmelerinin krizden etkilenmemek için yenilikçi hizmetlere odaklanarak gelir düzeylerini arttırmaları, hizmet kalitesini ve müşteri memnuniyetini ön planda tutmaları, maliyetleri azaltmaları ve nakit akışlarını güçlü tutmaları böylece de rekabetçi hale gelmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

ACUNER, Şebnem Akın, (2006), Alternatif Turizm Türlerinin Doğu Karadeniz Bölgesi Turizm Potansiyelinin Gelişmesine Etkisi, Milli Produktivite Merkezi, Yayın No:689, Ankara.

AKMAN, Vedat, (1999), Gelecek Yüzyılın Gündemi, Rota Yayınları İstanbul.

AYDOĞUŞ, Osman, (2009), “2008-09 Küresel Krizinden Geçerken Türkiye Ekonomisi Üzerine Bazı Gözlem Ve Değerlendirmeler”, TİSK Akademi, Cilt:4, Özel Sayı:II, ss:26-49.

AYMANKUY, Şimal Yakut, (2001), “Turizm Sektöründe Kriz Yönetimi”, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:6, Aralık, ss: 105-118.

AZİZ J., F. Caramaza and R. Salgado (2000), Currency Crises: In Search Of Common Elements”, IMF Working Papers, May, No:WP/00/67.

BİGGS, Barton, (2006), Hedge Hogging, Wiley.

BLAKE Adam ve M. Thea Sinclair, (2003) “Tourism Crisis Management US Response to September 11”, *Annals of Tourism Research*, Vol. 30, No. 4, pp. 813–832.

BÜYÜKBAŞ, Hakkı (2006), “ABD,IMF, Uluslar Arası Serbestleşme ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kriz”, İçinde: Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri, Ed: Halil Seyidoğlu ve Rifat Yıldız, Arıkan Yayınları, İstanbul.

ÇOLAK, Ömer Faruk, (2009), “ 2008 Krizinin 1929 Krizi İle Benzerlikleri Üzerine Bir Analiz”, TİSK Akademi, Cilt:4, Özel Sayı:II, ss: 50-69.

DEMİR, Ömer, (2009), Küresel Krizin Turizme Etkisi Ve 2009’da İzlenmesi Gereken Politikalar, Erişim Tarihi: 01.11.2009.
<http://www.turizm gazetesi.com/articles/article.aspx?id=45440>

DOĞAN, Seyhun, (2009), “Küreselleşme, Finansal Kriz Olgusu ve İstikrar”, İçinde Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz, Ed: Sadi Uzunoğlu, Literatür Yayınları:581, İstanbul, ss: 17-46.

EGELİ, Hüseyin, (1997), “Türk Turizminin Gelişimini Etkileyen Faktörler ve Diğer Sektörlerle İlişkisi”, **Dokuz Eylül Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi**, C.12, S. II.

EĞİLMEZ Mahfi, (2009) Küresel Finans Krizi, Remzi Kitabevi, 4. Bs., İstanbul.

GERNİ Cevat, Selçuk Emsen ve Kemal Değer, “Ekonomik Krizlerde Erken Uyarı Sinyalleri Olarak Dış Ticaret Göstergeleri: Türkiye Uygulaması”, İçinde: Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri, Ed: Halil Seyidoğlu ve Rıfat Yıldız, Arıkan Yayınları, İstanbul.

İÇÖZ Orhan ve Metin KOZAK, (2000), Turizm Ekonomisi, Turhan Kitabevi, Ankara.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, (2001), Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt:1, Yıl:7, Sayı:44, Eylül-Ekim 2001, ss:174-182.

KÖROĞLU, Ahmet, (2004), Turizm İşletmelerinin Muhtemel Krizlere Yönelik Hazırlık Çalışmaları Ve Seyahat Acentelerinde Bir Uygulama”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7, Sayı: 12, Aralık, ss: 69-87.

KÜÇÜKALTAN Gül, (2008), “Krizin Türkiye Turizmine Etkileri”, <http://www.turizminsesi.com/yazi/krizin-turkiye-turizmине-etkileri-35.htm>, Erişim Tarihi: 01.11.2009

OKUMUŞ, Fevzi, Mehmet Altınay, Huseyin Arasli, (2005) “The impact of Turkey’s economic crisis of February 2001 on the tourism industry in Northern Cyprus”, Tourism Management 26 (2005) 95–104.

ÖZTÜRK Ahmet ve Mehmet Aslanoğlu, (1998), **Ekonomik Planlama**, Ekin Kitabevi, Bursa.

ÖZTÜRK, Yüksel ve Fatih Türkmen, (2006), “Turizm İşletmelerinin Kriz Dönemlerinde Uyguladıkları Pazarlama Stratejisine Yönelik Bir Araştırma”, Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:I, ss:74-93.

ÖZTÜRK, Yüksel ve Fatih Türkmen, (2005), “Turizm İşletmelerinin Krizlerden Etkilenme Düzeylerine İlişkin Bir Araştırma”, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:8, Sayı:14, Aralık, ss: 167-198.

PRIDEAUX, Bruce, (1999) Tourism Perspectives of the Asian Financial Crisis: Lessons for the Future, Current Issues in Tourism, Volume 2, Issue 4 October, pages 279 -293 <http://divcom.otago.ac.nz:800/tourism/current-issues/homepage.htm>

SÖNMEZ, Cahit, (2009), “Küresel Krizin Çıkış Kaynağı: Mortgage Kredileri”, İçinde Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz, Ed: Sadi Uzunoğlu, Literatür Yayınları:581, İstanbul, ss:79-96.

SÖNMEZ, Sevil, Heila J.Backman ve Lavrence R. Ailen, (1994), Managing Tourism Crisis: A Guidebook, Clemson Sc: Clemson University

SÖNMEZLER, Gökhan ve Orçun Gündüz, (2009), “ Küresel Krizin Sektörel Etkileri”, İçinde Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz, Ed: Sadi Uzunoğlu, Literatür Yayınları:581, İstanbul, ss:129-144.

STIGLIZ, j., (1993), The Role Of State in Financial Markets, Proeedings Of The World Bank Annual Conferance On Development Economics.

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI, (2007), Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Ankara.

TOĞAN, Sübidey, (2009), “Küresel Kriz ve Türkiye”, TİSK Akademi, Cilt:4, Özel Sayı:II, ss:7-25.

TOPRAK, Metin,(2001), Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi Serbest Piyasa Devriminin Serüveni, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Türkiye Kalkınma Bankası Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, (2008), Küresel Mali Kriz ve Reel Sektöre Muhtemel Etkileri, Ankara.
UNAY, C. (2001), Ekonomik Konjonktür, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

UNWTO, (2009), Dünya Ticaret Örgütü, Erişim Tarihi: 01.09.2009, http://www.unwto.org/media/news/en/press_det.php?id=3481&idioma=E

UZUNOĞLU, Sadi, (2009), “Global Kriz: Ne Zaman ve Nasıl Sona Erecek?”, TİSK Akademi, Cilt:4, Özel Sayı:II, ss: 80-88.

YILDIZ Zafer, “**2008 Yılı Ekonomik Krizine Genel Bir Bakış**”, Optik ve Optometri Dergisi, Yıl 2009, Sayı:1.